

DRUŠTVENA OBILJEŽJA „ODSUTNE PRISUTNOSTI“ U KORIŠTENJU MOBITELA U JAVNIM GRADSKIM PROSTORIMA

Krešimir Katić :: Zlatan Krajina

IZVORNI ZNANSTVENI RAD / UDK 316.772.5:654.165, 004.946:621.395.721.5, 316.334.56(-043.5)(1-7) / PRIMLJENO: 16.06.2014.

SAŽETAK *Ovaj rad istražuje kako, u kontekstu sve veće, medijski posredovane propusnosti granica doma, privatnog i javnog, rada i dokolice, ljudi koriste mobitele radi komuniciranja s odsutnim drugima dok su na javnim gradskim prostorima koje dijele s fizički prisutnim drugima, odnosno kako tada korisnici mobitela pregovaraju mjesto i prisutnost. Naše etnografsko istraživanje svakodnevnih vještina korisnika mobitela na javnim prostorima u Zagrebu potvrđuje da je pretjerana kritika nekih teoretičara kako tehnologije komuniciranja na daljinu stvaraju homogen, bezmjestan svijet. Mjesto se rekonstituira kroz niz etnometodoloških i kulturno specifičnih praksi koje nazivamo manevrima prostornog žongliranja što ljudima omogućuju integraciju prisutnosti u fizičkom mjestu i virtualnom prostoru. Identificirajući te prakse na temelju provedenog istraživanja, u ovome radu ističemo osobite probleme moralnog, kognitivnog i ritualnog aspekta mikrointerakcija koji proizlaze iz korištenja mobitela u javnim prostorima. Zaključujemo da, iako naglašene kontingentnosti i fluidnosti, komunikacija mobitelima ne poništava mjesto, već ga transformira u situacijsku „odsutnu prisutnost“.*

KLJUČNE RIJEČI

MOBITELI, PROSTOR, MJESTO, GRAD, PRISUTNOST, ODSUTNOST, SITUACIJA, INTERAKCIJA

Bilješka o autorima

Krešimir Katić :: diplomirao na Studiju novinarstva Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu :: kresokatic@gmail.com

Zlatan Krajina :: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti :: zkrajina@fpzg.hr

Rad se temelji na istraživanju koje je Krešimir Katić, uz mentorstvo doc. dr. sc. Zlatana Krajine, proveo za potrebe diplomskog rada „Pregovaranje medijski posredovane prisutnosti i odsutnosti u komunikaciji mobitelima u javnom prostoru Zagreba“ koji je obranio na Sveučilištu u Zagrebu, na Fakultetu političkih znanosti, 13. 09. 2012. godine.

UVOD

Broj korisnika mobitela u svijetu gotovo je istovjetan broju stanovnika Zemlje (ITU, 2014). To, dakako, još uvijek ne znači da je mobilno komuniciranje s udaljenim drugima, uz sve suvremene ekstenzije mobilnog korištenja drugih medija, proizašle iz konvergencije s radijem, televizijom i internetom, uistinu postalo globalno (ili jednako dostupno svugdje). Ne samo da su veliki dijelovi južne hemisfere i dalje značajno manje „priklučeni“ (Adams, 2009: 53-57) nego je i unutar prostora umreženosti uspostavljena izvjesna „geografija moći“ (Massey, 1991), najjasnije izražena u činjenici da su komunikacijske tehnologije koncentrirane u najvećim gradovima, centrima inovacije i moći. No, razumijevanje života u tehnološki zasićenom dijelu svijeta zahtijeva istraživanja društvenih mijena i tehnoloških inovacija ruku pod ruku, ne pretpostavljajući determinizam ni jedne vrste, i to na razini koje se te mijene najviše tiču: svakodnevice. Restrukturiranjem njezine rutinske baze (čak i onda kada uspijevamo osigurati da nas se „ostavi na miru“) polako se restrukturira i svakodnevica sama.

Naime, ako je val telekomunikacijskih inovacija, iz kojih je sredinom 1990-ih mobilna telefonija doživjela procvat koji i danas živimo (Ling, 2008: 12), proizišao iz postindustrijskih procesa (postfordističke fleksibilne akumulacije kapitala (Harvey, 1989)), paralelno je visoko na ljestvicu prioriteta stigla vezana mobilnost ljudi, roba i informacija. Usprkos kurentnoj fazi krize kapitalizam na međunarodnoj skali zahtijeva ubrzanje komunikacije: *odjednom* kao simboličke razmjene i fizičkog transporta (Morley, 2011). Taj poticaj novim društvenim oblicima „mobilnog života“ (Sheller i Urry, 2006) za one bliže dnu ljestvice moći često znači upravo obratno, usporavanje (npr. lokalnog prijevoza u odnosu na globalne zračne trase (Massey, 1991)) i manju dostupnost resursa (npr. turizma kao oblika odmora (Bauman, 2009)). Za one pri sredini i dalje prema vrhu ljestvice kao najupečatljivije sociološke posljedice taj trend ima:

- a) sve radikalnije razdvajanje geografskog *prostora* i intimnim značenjima i (sve češće medijskim) praksama kreiranog *mjesta* te rekonstituciju mjesta, kroz interakciju fizičkog i virtualnog prostora (npr. poziv kući u kontekstu radne migracije)
- b) sve veću destabilizaciju tradicionalne distribucije javnog i privatnog (npr. privatni telefonski razgovori kao noviji folklor javnih prostora) te
- c) rastuće miješanje djelatnog i nedjelatnog vremena te prostora rada i dokolice (npr. obavljanje posla sve više, posredstvom komunikacijskih tehnologija, i izvan ureda, u nedjelatno vrijeme).

Drugim riječima, tehnologije poput mobitela, kreirane kao podupiruća infrastruktura međunarodnog kapitalizma (Harvey, 1989) i kao izraz životnog stila pokretljivosti i individualnosti (du Gay i dr., 1997), ujedno potiču postupnu transformaciju specifične prostorno-vremenske organizacije suvremenih tehnološki zasićenih društava. Zato smatramo važnim postaviti te probleme na domaću istraživačku agendu koja već pokazuje interes za pitanja prostora i mjesta (Čapo i Gulin Zrnić, 2011; Ursić, 2009) te s empirijske perspektive utvrditi koje to nove „etnometode“ (Garfinkel, 1984) ljudi razvijaju u nošenju sa – ako već ne i u otporu prema njemu – zahtjevom društva za istovremenom prisutnošću ovdje i ondje.

Raspravama o društvenim posljedicama uključivanja sve više sfera društvenog života (rad, odmor i dr.) u mrežnu komunikaciju dominirala je donedavno zabrinutost o tome predaje li se potpuno specifikum „mjesta“ homogenom svijetu „nemjesta“. Toj izvornoj teorijskoj dilemi posvetit ćemo pozornost u sljedećem dijelu teksta. Vodit ćemo se pretpostavkom kurentnog „prostornog obrata“ u društvenim znanostima koji u fokus stavlja odnos prostora i mjesta kao temelj razumijevanju multidimenzionalnosti suvremenog društvenog života. Tu ćemo raspravu zaključiti preferiranjem „progresivne“ (Massey, 1991) koncepcije mjesta. Odbacujući kao „regresivnu“ ideju da je mjesto lokalizacija neke romantizirane, netaknute, povijesti koja negira interakciju mjesta s raznim „drugima“, „progresivna“ perspektiva mjesto definira kao promjenjivu mješavinu stabilizirajućih i vanjskih, izazovnih elemenata (*ibid.*), u interakciji s kojima bilo koje mjesto postaje i jedino jest specifično (Wilken i Goggin, 2012: 9-10). Otići ćemo i korak dalje te ponuditi „treći“ koncept, niti mjesto niti nemjesto, nego „prisutnu odsutnost“ kao oblik prožimanja prostornih metafora, infrastruktura i praksi (fizičkog, virtualnog i življenog prostora) u empirijskim situacijama. Uslijedit će kraće objašnjenje metodologije istraživanja te, u središnjem dijelu, prezentacija rezultata istraživanja o vještinama koje naši ispitanici razvijaju pri svakodnevnom korištenju mobilnih telefona u: a) orkestriranju fizičkog (antropološkog) mjesta i mrežnog prostora, b) održavanju mobilne komunikacije tijekom interpersonalnog susreta – osnove društvenog života ulica i trgova i c) pregovaranju podjele rada i dokolice. Kombinacijom intervjua i promatranja sa sudjelovanjem indicirat ćemo preliminarni niz *manevara prostornog žongliranja*: situacijskog pregovaranja mjesta kao „odsutne prisutnosti“ u mobilnom komuniciranju. Zaključit ćemo da mjesto nepobitno preživljava tehnološke promjene, ali ne ostaje nepromijenjeno: korisnici ga rekreiraju uvezujući međunarodni/mrežni prostor s lokacijom te time multiplicirajući svoja značenja svakodnevne okoline, ali i vlastitih kompetencija kao medijskih publika.

MOBILIZACIJA KOMUNIKACIJE KAO MOBILIZACIJA MJESTA: POJAVA TEHNOLOŠKI POSREDOVANE „ODSUTNE PRISUTNOSTI“

Dijalektička interakcija izvjesnih društvenih (međunarodna fleksibilna akumulacija kapitala te pozicioniranje konzumerizma kao platforme za pregovaranje identiteta) i tehnoloških promjena (računalne inovacije) rezultirala je time da je svakodnevica, čak i za mnoge kojima fizička pokretljivost nije određujuća karakteristika ili dostupan resurs svakodnevica, postala nezamisliva bez te male multimedijske (konvergirane) i komunikacijske naprave koja nosi ime, utjelovljuje i promovira mobilnost. Kako bismo shvatili „kako živimo i radimo“ s raznim tehnologijama, David Morley (2006: 297) ističe da je navođenje „funkcionalnih“ opcija koje je zamislio proizvođač „posljednje“ što nam treba. Od svih tehnoloških naprava „mobitel nosi najveći simbolički teret“, koji se osobito tiče „novosti“, a pogotovo mladim korisnicima daje poticaj za dekoriranje naljepnicama, vezicama ili privjescima i pretvaranje mobitela u „moćni totem“ (*ibid.*: 301, 297). S makroperspektive, upotreba mobitela uvjerljiv je pokazatelj da se pitanje kako ljudi nastanjuju prostor više ne tiče samo geografije nego i medijskih studija. Sve je više glasova koji tvrde da je ključna transformacija ne toliko u mobilizaciji komunikacije (na temelju brojčanih pokazatelja da sve više ljudi na više mjesta koristi mobitel) koliko u rekonstrukciji mjesta (odnosno da

ustopava veze ide više u smjeru teritorijalizacije i antropološke kreacije mjesta – *place-making* – a manje deteritorijalizacije u apstraktnu globalnu virtualnu sferu) (v. Wilken i Goggin, 2012: 16-18).

Polazeći od pretpostavke da ljudi u svojoj društvenoj okolini djeluju na temelju toga gdje su i da njihov osjećaj za mjesto sve više nadilazi topografsku lokaciju, ključna se debata do sada vodila oko toga je li korisnije za kritičku analizu ustvrđivati da je globalna tehnološka proizvodnja prostora poništila antropološku specifičnost lokaliteta (te evaluirati razne prostorne isječke kao „dobra“ i „neposredovana“ mjesta i „hladna“ ili „komercijalizirana“ nemjesta) ili mjesta persistiraju i u suvremenom kontekstu (Moores, 2012; Krajina, 2014). Možda najcitiraniji teoretičar prethodnog stava, Marc Augé, tvrdi da uslijed sve veće količine deteritorijaliziranih informacija što kolaju društvenim prostorom (reklama, burzovnih izvješća, prometnih podataka) i standardne gradnje (čekaonica, tranzitnih točaka, ekranskih sučelja) svjedočimo multiplikaciji svugdje istih, specifičnih povijesti i korisničke posvećenosti lišenih *nemjesta*, „formiranih u odnosu na određene krajeve (vezane uz transport, tranzit, prodaju i potrošnju) i odnose koje pojedinci imaju s tim mjestima“ (1995: 94). S obzirom na to da medijske tehnologije, poput mobitela, koristimo kako bismo komunicirali s udaljenim drugima i tako djelovali na daljinu, Joshua Meyrowitz, pak, u svojem kanonu *No Sense of Place* (1985) zaključuje da ako smo posredstvom tehnologije na više mjesta odjednom, zapravo nismo nigdje posebno. Meyrowitz (1985) sučeljava definiciju situacije Ervinga Goffmana (1983) kao interakciju kojoj je cilj održanje mikrodruštvenog reda i determinističku teoriju medija Marshalla McLuhana (2008) po kojoj tehnologija autonomno mijenja društvo. Za Meyrowitza ključna društvena posljedica medijaliziranog života ne proizlazi „primarno [iz] sadržaj[a], već mijenjanjem situacijske geografije društvenog života“ (1985: 6). Ako više nije potrebno fizički se nalaziti na određenome mjestu da bismo ondje djelovali, mjesto više ne možemo jasno odrediti. U medijskom kontekstu za Meyrowitza je situacija „informacijski sustav“, definiran stabilnim „obscima protoka informacija“ (*ibid.*: 37), iz čega proizlazi da dostupnost informacija koje definiraju jednu situaciju (privatni telefonski razgovor) u drugoj (prolazak gradom) rezultiraju time da je, kako njegov rad sažima Shaun Moores, „mjesto kao ‘fizička lokacija’ danas od male ili nikakve važnosti“ (2004: 23).

Vodeći teoretičar mjesta u kontekstu medija Moores (2004, 2012) slaže se s Meyrowitzem da su granice mjesta danas mnogo propusnije nego prije, ali odbija mogućnost da postoji bilo kakvo intelektualno opravdanje za rangiranje mjesta u odnosu na to kako se ona konstituiraju. Mjesto ne gubi važnost, ali više ne može biti promatrano samo kao prazni spremnik ili slučajna pozadina društvene akcije, već kao izraz interakcije tehnologije, društva i kulture na datoj lokaciji i situaciji (Lefebvre, 1991). Kako ističu Rowan Wilken i Gerard Goggin (2012), korištenje mobitela ne odnosi se samo na djelovanje na daljinu nego i na djelovanje ovdje, što rezultira supostojanjem raznoliko spravljenih mjesta. Do „pluralizacije“ mjesta (Moores, 2004) često nas dijeli tek nekoliko pritisaka virtualne dugmadi na mobilnome telefonu. Moores (2004) polazi od glasovite definicije televizijskih prijenosa Paddyja Scannella, prema kojoj se javni događaji odvijaju „simultano na dva različita mjesta: onom na kojem su se zbili i onom u kojem ih se promatra i sluša“, dok „emitiranje posreduje između tih dvaju mjesta“ (1996: 76). Emitiranje Scannell proma-

tra kao svjedočenje događajima koji se odvijaju na nekom drugom mjestu, a koji se gledateljima mogu „približiti“ sugestivnim dokidanjem znakova „dalekosti“ i omogućavanjem „boravka na dva mjesta odjednom“ (*ibid.*: 167, 91). Na sličan način, kako sugerira Moores, mobilni telefon posreduje između ljudi koji su u isto vrijeme na različitim mjestima, stvarajući osjećaj „neposrednosti“ (2004: 22). Ta fizičko-virtualna mjesta susreta nastaju uspostavljanjem veze naše lokacije u „prostoru mjesta“ s „prostorom tokova“ (Castells, 2007; v. Wilken i Goggin, 2012: 9), a gdje smo zapravo tijekom razgovora ovisit će o tome kako mjesto u odnosu na trenutni virtualni procijep situacijski ispregovaramo.

U još recentnijim raspravama (Moores, 2012; Krajina, 2015) zamjećuje se odmak od binarnosti mjesta/nemjesta prema utvrđivanju društveno-tehnoloških sastojaka koji danas čine mjesta. Naime, na temelju kojih sve materijalnih, simboličkih, iskustvenih i praktičnih resursa korisnici mobitela odgovaraju na najčešće postavljeno pitanje u mobilnoj komunikaciji: „Gdje si?“ (Goggin, 2011) i na koje sve načine re-kreiraju mjesta prožeta materijalnim i kulturnim specifikumima lokacije i prostora mobilne komunikacije, a sve kako bi uspostavili i održali osjećaj „ontološke sigurnosti“, koji je u kasnoj modernosti sve više delegiran na tehnološke i specijalističke procedure i infrastrukture (Giddens, 1984)?² Umjesto da pretpostavimo kako se korisnici mobilnih telefona u potpunosti isključuju iz prostora koje nastanjuju, predlažemo da takvu njihovu odsutnost promotrimo kao medijski posredovanu „odsutnu prisutnost“ (Bell, 2004).

Dok prolazimo gradskim ulicama, trgovima ili sjedimo u kafiću s prijateljima, možemo imati „mentalnu usmjerenost“ (Puro, 2002: 23) prema prostoru koji nam posreduje mobilni telefon, a tjelesno orijentirani i perceptivno osjetljivi na fizički prostor u kojem smo fizički prisutni (Richardson i Wilken, 2012: 182). To čini problematičnim određivanje naše trenutne lokacije. Naše tijelo fizički jest prisutno u prostoru koji nastanjujemo, no istovremeno smo u slušalicu ili na zaslon mobilnog telefona dozvali neki drugi prostor i započeli komunikaciju s udaljenim drugima te postali s fizičkog prostora istovremeno i odsutni. Koliko smo uistinu ondje ovisit će o našoj spremnosti da „udvajamo mjesto“ (Moores, 2004). Istovremena prisutnost i odsutnost ima svoju povijest u misli oca dekonstrukcije Jacquesa Derridaa, koji govori o odsutnosti kao vidu „sadašnjosti“ ili prisutnosti (1973: 54; v. Stocker, 2006: 90-92). Kao i u odnosu pisca i njegova djela, prisutnost uvijek uključuje neki oblik odsutnosti – pisac je fizički odsutan u knjizi, ali njegovo djelo nastoji „tu odsutnost učiniti prisutnošću. (...) njegovo se pisanje odnosi na točku jedinstva“ (Stocker, 2006: 163). Prema Derridau, značenje jednih pojava uvijek se tiče odsutnosti značenja drugih, ono je uvijek obilježeno „odgođenošću, *nachträglich*, zakašnjelosti, dopunjavanjem“ (1978: 112; usp. Stocker, 2006: 81). Takvo poimanje značenja u jeziku ima izvjesnu analogiju u definiranju društvene stvarnosti kakvo je ponudila Karin Knorr Cetina u vidu antologijskog pomaka s „metodološkog individualizma“ prema „situacionalizmu“ (1981), koji ističe da značenje društvene stvarnosti (uključujući medije) nikada nije privilegij jednog aktera, nego rela-

¹ Goggin (2011) pokazuje da eksplozivan rast multimedijskih opcija (osobito aplikacija) na tzv. pametnim mobitelima ni nema kao prioritet uspostavu telefonskog poziva (povezanosti ćelije – *cell phone* – s mrežom) koliko potencijalno unosan lov na medijske publike u pokretu (precipirane kao mikročvorovi – *node*), praćenje i daljnje dijeljenje tradicionalnih audiovizualnih sadržaja poput vijesti i zabave.

² Na sličan način Henri Lefebvre nadilazi dualizme i radije izvodi glasovitu trijadu prostornih praksi, reprezentacije prostora i reprezentacijskog prostora, demonstrirajući da „percipirano, zamišljeno i proživljeno“ u konstituciji prostora *koegzistira* (1991: 39).

cijskog odnosa svih, iako ne uvijek jednako važnih, ali zato i onih prisutnih i odsutnih, komponenti situacije.

Iako su korisnici mobilnih telefona svjesni mjesta koje nastanjuju dok prolaze gradom, društveno-kulturni kontekst korištenja mobitela (u slučaju našeg „terena“, gusto naseljena, često posjećivana i medijski zasićena urbana mjesta zagrebačkog „centra“) uvjetuje epizodnu i situacijsku odsutnost s tih mjesta. Ta je potreba često reakcija na prisutnost drugih, „javnih“ medija koje susrećemo na javnim prostorima (poput televizijskih ekrana, radija, plakata), dizajniranih tako da nas pozivaju na povremenu interakciju, ili na druge ljude koji nam dolaze u susret, a ne želimo ih sresti (Krajina, 2014). Za Michaela Bulla (2004: 216) „pravo da ih se ostavi na miru“ korisnici mobitela i drugih osobnih medija (engl. *personal media*) postižu tako da okolini, stavljanjem slušalica u uši, daju jasan znak da nisu spremni na interakciju. Bell (2004) zato tvrdi da se prisutnost i odsutnost više ne mogu promatrati kao nešto oprečno. Umjesto toga, „odsutnost se može promatrati kao način prisutnosti te prisutnost kao način odsutnosti“ (Bell, 2004). Prije nego što demonstriramo kako ljudi nastoje posredovati svoju prisutnost na određenoj lokaciji dok koriste mobitel te kako time nastoje postići osjećaj kontrole nad svojim okolišem, razmotrit ćemo dvije osnovne vezane tendencije na makroravni društvene mijene: miješanje dokolice sa sferom rada i izmještanje doma.

Noseći mobitele sa sobom, uvjetno nosimo i svoj dom, primarno sagledavan kao prostor dokolice i poznatosti. Ali i prostor doma, promatran kao domaćinstvo, sve više postaje prostor rada. Cilj tzv. „pametnih kuća“ upravo je uklapanje tehnologija koje koristimo primarno u poslovnom okruženju u prostor odmora. Dom postaje „interaktivni medijski čvor ... ili terminal povezan bezbrojnim mrežama i krugovima razmjene [informacija]“, poput televizije u kupaonici ili ekrana na hladnjaku (Allon, 2004: 257). Riječ je o tehnološkom povezivanju javnih i privatnih prostora pri čemu kućanska pomagala omogućuju svojim stanarima „komunikaciju s vanjskim svijetom“ dok su kod kuće i komunikaciju s elektroničkim pokućstvom dok su odsutni, tj. „na poslu ili putovanju“ (Spigel, 2005: 405). Na krilima tejlorizma i tzv. znanstvenog upravljanja (što je u praksi obuhvaćalo nadziranje tvorničke trake izračunavanjem trajanja svakog zadatka kako bi se dokinuo sav beskorisni rad), svjedočimo neotejlorističkoj tendenciji gdje sveprisutnost medijskih tehnologija pokazuje da sfera rada itekako zagriža, bez znakova kolebanja, u sferu odmora. U suvremenom kontekstu cilj je da dostupnost i „aktivnost“, kao preduvjeti produktivnosti (prikupljanje informacija i komuniciranje), nikad ne prestaju. Mobiteli se u tom procesu pojavljuju kao ključna, iako kontingentna, spona, uvezujući kroz korisničke račune i stalnu internetsku vezu dom i posao kroz „međuprostor“ (Humphreys, 2010) kretanja gradom.

Iako je mobitel funkcionalno definiran kao tehnologija za povezivanje udaljenih subjekata i tržišno pozicioniran kao simbol neometanog nadilaženja tradicionalnog (konzervativnog) poimanja mjesta kao posvećenosti jednoj fizičkoj lokaciji, on, u stvarnim situacijama korištenja, kao artikulacija osobitih društvenih problema, često biva korištenim u posve druge svrhe, kao vrsta pokretnog utočišta ili virtualnog doma korisnika, za kretanja raznolikim urbanim prostorima. Kao što bilježi Morley, „mobitel često postaje virtualna

adresa svojih korisnika, novo utjelovljenje njihovih osjećaja doma“ (2006: 205). Diskurs stalne dostupnosti i infrastruktura mobilnosti stvaraju pritisak u smjeru izmicanja korisnika u svijet mrežne povezanosti, no antropološka je baza svakodnevice rekreiranje doma, kao osjećaja familijarnosti, izvan fizičkih granica „domaćinstva“ (Krajina, Moores i Morley, 2014; Morley, 2000). Kako ističe Morley (2006), moguće je da svjedočimo transformaciji samog „doma“ koji pritiske globalizacije i medijacije preživljava upravo kroz „dislokaciju“. Razne su suvremene komunikacijske naprave „(re)kolonizirale javnu sferu“, a nastavljaju obitavati i u privatnim prostorima domaćinstva (Morley, 2006: 227). Televizija je najprije bila javno konzumiran medij, „gledan kolektivno na javnim mjestima, odakle se postupno premješta u dom i u daljnje međuprostore“ (*ibid.*: 216). Slično je i s telefonima koje je proizvođač namijenio komunikaciji iz doma u dom, a koji sada, baš kao i televizija, nastoje „uteći zadanim granicama“ (*ibid.*), i to ne samo pojavom mobilnih telefona već i, prije, telefonskih govornica. Morley na primjeru Bullova (2004) istraživanja uočava da

ako se s medijski posredovanog automobila prebacimo na Walkman, vidimo usporediv proces, u kojem su ljudi u stanju udomaćivati javni prostor ... [povlačeći se] u virtualni prostor akustičnog „balona“ kreiranog osobno odabranom glazbom s kojom prolaze svoja putovanja (2006: 219).

Morley (*ibid.*) zato predlaže vraćanje poznatome Heideggerovu pitanju: „Što znači živjeti u kulturi u kojoj ne postoji udaljenost, gdje stvari nisu ni blizu ni daleko, već 'bez distance'?“.

Kroz brojne dubinske intervjuje Bull (2007) proučava osobna iskustva korisnika mobitela i pokazuje kontinuitet nastojanja ljudi da pacificiraju iskustveni horizont, što određuje urbano iskustvo još iz vremena nicanja modernog industrijskoga grada, nabijenog stalnim raznolikim podražajima, kako je to opisivao Simmel (2002) još 1902. godine. Novost Bull (2004: 278) vidi u „želji urbanih ljudi da prilagode javna gradska mjesta vlastitoj ideji udomaćenog i 'intimnog'“, što se pak ujedno tiče postmoderne sklonosti estetizaciji svakodnevice i individualizaciji iskustva (Featherstone, 1998). Nastanjujući prostor grada, ionako već „medijatizirani prostor“ (McQuire, 2008), korisnici spomenutih tehnologija uranjaju u osobno kreiran, „ontološki siguran“ prostor (Silverstone, 1993), u kojem barem djelomice mogu uteći vanjskim medijskim podražajima. Od često kaotičnog, medijskim interferencijama prožetog, a često i osamljenog, opasnog i nepoznatog javnog prostora korisnici odabiru glazbe pregovaraju mjesto, u kojem im preostaje kontrola nad time koju će zvučnu pozadinu odabrati i s kim bi mogli razgovarati. Mobilna dostupnost može svojim korisnicima dati osjećaj „kontrole“ (Douglas, 1991), analogno tome kako „dom“ stvara iluziju 'privatnosti' onima koji ga nastanjuju“ (Bull, 2004: 287). Dom je u toj perspektivi „projekcija 'sebstva' i nečega što možemo ponijeti sa sobom ... a vezuje se uz tipkovnicu mobilnog telefona ili Blackberryja, tehnološku ekstenziju 'sebstva'“ (Silverstone, 2006: 242). Sličnosti s retorikom virtualne stvarnosti nisu slučajne – svijet bitova, nasuprot svijetu atoma, jednako tako obećava trajan mir u kontekstu dislociranosti iz direktne konfrontacije (Robins, 1996) i „agonijske“ demokracije (Mouffe, 1993). Bull zato s pravom pita pruža li ulica „ono što želimo dok njome prolazimo koristeći Walkman“ te „prenosi li glas odsutnog 'drugog' prostor ulice u onaj prostor prožet blizinom i povezanošću? Što se događa s 'drugima'?“ (2004: 276; usp. Sennett, 1993). Odgovor neće biti jednostavan i ticat će se urbanih politika uključenosti i mijena mikro društvenog života. U ovoj studiji

proučavamo kako (ne)korištenje mobitela artikulira gore navedene društvene pritiske (izmještanje doma i širenje sfere rada) u srazu s dinamikom gradske interakcije (željeni i neželjeni susreti s drugima), kao jedan prilog odgovoru na Bullovo važno pitanje.

ISTRAŽIVANJE: OBIČNI ŽIVOT POD ISTRAŽIVAČKOM LUPOM

Korištenje mobilnog telefona u javnom prostoru obuhvaća toliko suptilnih komponenti, kao što su vještine manevriranja između virtualnog i materijalnog prostora (razgovor, tipkanje i uočavanje drugih), da se najadekvatnijima za istraživanje pokazuju metode koje mogu dohvatiti njihovu kontekstualnu (situacijsku) konstituiranost. A ako interpretativna paradigma društvenih istraživanja prioritet daje pragmatičnosti u odabiru uzorka i metode, svaki projekt zapravo je „pitanje onoga što možete učiniti, u okolnostima s kojima se nalazite, sa sredstvima koja su vam na raspolaganju“ (Morley, 2006: 69). Ovo je istraživanje kvalitativno, temeljeno na dubinskim intervjuima, s etnografskom komponentom (promatranjem sa sudjelovanjem). Metode su kombinirane radi interne validnosti podataka. Te su se metode do sada pokazale kao korisne u dohvaćanju „radnih značenja“ koja rezultiraju iz specifičnih konteksta (Knorr Cetina, 1981) u kojima se pojedinci kreću i pregovaraju značenja svoje okoline na temelju kojih u njoj djeluju (Hammersley i Atkinson, 2007; Čapo Žmegač, Gulin Zrnić i Šantek, 2006: 20-28). Kako bismo dohvatili ono što pripada sferi svakodnevice – sferi običnog, najčešće neupitnog i tim više prijepornog – posebnu smo pozornost posvetili nerazmjeru između onog što su ispitanici govorili i onog što su radili.

Podatke smo kodirali identificirajući prevladavajuće obrasce i interne jakosti/slabosti pojedinih iskaza grupiranih u iste kodove. U tradiciji „gradbene teorije“ istraživanje smo provodili u preklapajućim fazama terenskog rada i pisanja/analiziranja, u cilju dostizanja tzv. „teoretskog zasićenja“ (iscrpljivanja terena u indiciranju novih instancija) (Glaser i Strauss, 1967). Niže navodimo neka sociokulturna obilježja naših ispitanika kako bismo čitatelju dali podatke o tome što je još, a nije ovdje, moglo objasniti razvoj nekih, a ne drugih praksi. Pozivi na sudjelovanje – u nasumičnim susretima na cesti i metodom „snježne grude“ (*ibid.*) – bili su temeljeni na osiguravanju jednakosti, ali jesu odnosom prepoznavanja (najviše su na sudjelovanje pristajali ljudi generacijski najbliži istraživačima). Osmero niže navedenih pojedinaca, stanovnika Zagreba, anonimno je sudjelovalo u dvomjesečnom istraživanju (lipanj – srpanj 2012.) u javnim prostorima (ulice, trgovine, kafići, parkovi) zagrebačkog centra, koje posjećuju često radi posla ili odmora ili pak u tom dijelu grada žive. Sudionike, uz dodatne informacije, navodimo abecednim redom, uz naznaku situacije koja je bila prekinuta ili proširena korištenjem mobitela u trenutku istraživanja: Dado (24, student glume, na Trgu Mažuranića očekujući prijatelja), Danijel (32, nezaposlen, na terasi kafića u Radićevoj ulici u razgovoru s prijateljima), Frano (25, konobar, na pauzi u kafiću u Ilici), Jana (32, knjižničarka, na pauzi u parku kod fontana u Ulici Hrvatske bratske zajednice), Marko (24, službenik u mjenjačnici, u susretu s prijateljima na Trgu bana Jelačića), Petra (29, doktorandica na Filozofskom fakultetu, u kafiću na Gornjem gradu u druženju s prijateljima), Saša (27, poslovna tajnica, u odlasku s radnog mjesta na kraju radnog dana na križanju Heinzelove i Zvonimirove) i Tomislav (31, student povijesti,

honorarno radi kao predavač engleskog jezika, u kafiću s prijateljima u Tkalčićevoj ulici). Sudionici su bili intervjuirani na navedenim mjestima – redom frekventnim točkama šireg zagrebačkog „centra“ gdje interakcijama raznolikih razina (medijske, interpersonalne) najčešće svjedoče i koja su ispitanicima već poznata kao takva. Svjesni smo da specifičnost terena istraživanja čini i same nalaze više reprezentacijom osobitog prostora u kojemu smo istraživali nego reprezentacijom bilo kojeg drugog urbanog prostora u kojemu se učestalo koriste mobilni telefoni. Za očekivati je da u središtu srednjoeuropskoga glavnoga grada postjugoslavenske, tranzicijske zemlje mobilne komunikacijske tehnologije imaju već ponuđeno lokalno značenje relikvije željenog zapadnjačkog tehnološkog napretka (Morley, 2006) te da su mobiteli preferirano koordinacijsko sredstvo (za dogovorene susrete, statusne distinkcije i svakodnevno kretanje) u dijelu grada koji karakteriziraju geografska i kulturalna definicija „centra“, dominantno uslužna ekonomija, gusta naseljenost te u kojem prevladava pješački promet. Usprkos tim važnim drugim pitanjima koja otvara problem lokalizacije globalno rasprostranjene tehnologije i umrežavanja, naš je fokus u ovome radu pitanje mjesta i prisutnosti, kao konstitutivna paradigma daljih istraživanja na tu temu.

KLIKANJE I PRIČANJE U JAVNIM GRADSKIM PROSTORIMA KAO MANEVRI ŽONGLIRANJA IZMEĐU BLISKOG I DALEKOG

Prvi nalaz našeg istraživanja ujedno je i naoko najbanalniji: korisnici su mobitele toliko „udomaćili“ u svoju svakodnevnicu (Silverstone, 2006) da ih sami uopće ne primjećuju kao zasebne tehnološke dodatke u interakciji s drugima. Status mobitela kao dijela pred-svjesne baze životnog svijeta (njem. *Lebenswelt*) uključuje rutine poput „automatskog“ vađenja i pogledavanja te naprave, bez stvarne namjere za funkcionalnom komunikacijom na daljinu, kao suvremeni znak normalnosti i neformalne koordinacije među neznan-cima (pogledavanjem i izmicanjem) u medijskim gradovima (Richardson i Wilken, 2012: 188-189), mikrosustavu o kojemu je izvorno, gotovo pola stoljeća prije, govorio Goffman (1969), ustanovljujući što prevenira uličnu užurbanost da se pretvori u potpuni kaos. Premda je sudaranje u gradu ljudi čija je pozornost u stalnim pomacima između javnih ekrana (reklama), mobitela i neposredne okoline karakteristična slika suvremene urbane svakodnevne, kako objašnjavaju Richardson i Wilken, „predana frontalna orijentacija koju imamo prema ekranima biva amortizirana našom mobilnošću, veličinom ekrana i rezolucijom, kao i isprekidanom prirodom korištenja mobitela“ (2012: 189). No, iako svjesnom promišljanju često uzmiču, brojne vještine proizašle su iz odgovaranja društvenom zahtjevu za istodobnom prisutnošću na fizičkom mjestu kroz koje se kreću (bilo kao pješaci, gosti kafića, putnici javnog prijevoza itd.) i virtualnom mjestu razgovora s fizički odsutnim drugima (prijateljem, poslodavcem itd.). Iako istraživanje tog pitanja traži podrobnije ispitivanje, osobito u odnosu na specifičnost samih urbanih prostora kojih su niže navedene prakse dijelom rezultat, te ćemo vještine ovdje preliminarno nazvati „situacijskim manevrima žongliranja između bliskog i dalekog“ koje pojedinci izvode u upravljanju susretima sa suprisutnim drugima prilikom komuniciranja na daljinu. Kao metafora za cirkusku vještinu upravljanja nekolicinom objekata istog reda (proporcija i karakteristika), prostorno žongliranje jest objedinjavanje inače razjedinjenih praksi u pregovaranju prisutnosti i mjesta.

Njihovu prezentaciju organizirali smo prema gore navedenoj tematskoj distribuciji (mjesto – dom – rad), no s obzirom na specifično urbani kontekst naše studije početak ćemo s podacima koji se tiču uspostavljanja mikroreda javnog prostora (Goffman, 1972).

Kontaktiranje fizički odsutnih drugih na mjestu poput ulice, definiranim suprisutnošću, među našim ispitanicima kvalificirano je nepristojnim: „[d]a netko stalno tipka na mobilni telefon i ne sluša me, to bi me živciralo“ (Tomislav), „zato što nekome nisi poklonio potpunu pažnju“ (Frano), „to nekada može biti neuljudno“ (Danijel) – no nije zbog toga izbjegavano. Dado je u trenutku kolizije susreta s drugom osobom i razgovora mobilnim telefonom s udaljenim drugim bio vidno smeten (doživio je to kao „neki nemir... neku nervozu“) te je požurio završiti razgovor mobitelom kako bi se mogao fokusirati na osobu koja mu je prišla. „U tom trenutku ne percipiram niti jedno ni drugo. Negdje između sam. Nisam ni u... razgovoru [mobilnim telefonom], niti u razgovoru uživo... To je baš neki međuprostor“. Iako je svjestan da tada valja „podijeliti pažnju“, priznaje kako to nije uvijek jednostavan zadatak jer ga situacija nužno smješta „negdje između“. Marko je prolazio Trgom bana Jelačića, razgovarajući na mobilni telefon, prema Radićevoj ulici, gdje su ga čekali prijatelji. Stigavši u društvo još je neko vrijeme razgovarao na mobilni telefon. Unatoč tome što u razgovoru među prijateljima nije sudjelovao, bio je „[u] potpunosti... svjestan da [ondje] stoje [njegov] prijatelji, kao što [je bio] svjestan i razgovora na mobilni telefon“. Često nužnu neljubaznost grupa pritišće malim gestama poput mahanja rukom, mrštenja ili upadanja u razgovor dok se ne pridruži potreban odsutni član³.

Petra je sjedila s prijateljima u kafiću na Gornjem gradu. Posegnula je za mobitelom nakon što se prijateljica s kojom je do tada razgovarala ispričala i nakratko izašla. Drugi su pokušavali razdvojiti taktilne i vizualne komponente interakcije, pogledavanjem gore-dolje između fizički prisutne osobe tijekom tipkanja u prostor mreže preko zaslona mobitela. Pritom, kako ističu Richardson i Wilken, u smislu fenomenologije tehnološki proširenog bitka, „relacija ruke – oči – ekran spajaju utjelovljeno ‘mjesto’ ili ‘habitus’ s prostorom ekrana (pogotovo u slučaju interaktivnih ekrana...)“ (2012: 185). To znači da se „korištenje mobitela“ izvodi ne kroz lomljenje korisnika između lokalnog i globalnog, fizičkog i virtualnog, nego kroz uzajamni „spektar ‘umještanja’ i ‘prisustvovanja’“, odnosno varijacije „locirane prisutnosti, suprisutnosti i teleprisutnosti“ (*ibid.*). Osoba koja koristi mobilni telefon tada nastoji pokazati da pažljivo sluša sugovornika, kako bi skrenula pozornost s činjenice da istovremeno tipka na mobilni telefon. Sa suprotnim ciljem, pogledavanje na mobilni telefon, kako bi se odgovorilo na nenadan i neodgodiv poziv, poruku, ili jednostavno očitavanje vremena, znak je građanskog sporazumijevanja u najavi kraja interakcije.

Svoju „odsutnu prisutnost“ (Gergen, 2002) Petra tumači kao „poluizolaciju“. U trenutku kada je na njezin mobilni telefon pristigla tekstualna poruka, svojom se pažnjom izolirala s mjestom u kojem se nalazila, no sadržaj primljene poruke „[postao] je tema razgovora“. U toj je situaciji poruku samo „skenirala“ i nije joj pridavala veću pozornost, „čisto da [vidi] što se događa negdje drugdje osim ovdje“. To je opisala kao odgovor na očekivanja „koja svi imamo [za tim] da se stalno nešto događa“. Poput ispitanika u studiji Lulla (1980) o „druš-

³ To je propustio učiniti Ling kada mu je vodoinstalatler ušetao u dom bez i najmanjega gestikulacijskog ili drugog znaka pitanja i pozdrava, dok su vrata bila otvorena za ispraćaj gostiju – pokazujući, paradigmatički, značajnu komponentu društvene promjene koja dolazi s rutinskim korištenjem mobitela: ritualni aspekt „društvene kohezije“ (2008: 5).

tvenim koristima televizije“ u američkim domaćinstvima, Petra je naučila transformirati potencijalno neugodnu situaciju koristeći medijsku tehnologiju pri ruci. Tako se ponekad „[pravi] da nešto [radi] na mobitelu zato što ne [želi] biti tamo gdje [je] ... namjerno [radeći] nešto drugo, da se vidi da [je zauzeta] i da [joj] se nitko ne obrati“. Tijekom dugotrajnih poslovnih sastanaka ili napornih obiteljskih ručkova, ona se izolira iz okruženja, nastojeći dati do znanja kako nije raspoložena sudjelovati. „Mogu slušati razgovor, ali... nadam se da me nitko neće ništa pitati“. Iako mobitel doživljava kao „opterećenje“, Petra usvaja obećanje izolacije, što joj ne polazi uvijek za rukom, ali ipak „dovoljno često da i dalje probavaš“.

Interakcije postaju interpersonalni kolaži gdje se razgovor o radnom zadatku miješa s naručivanjem kave, ili se dojava o potrebnoj kupnji namirnica partneru miješa s plaćanjem računa u trgovini. Promatrali smo Janu dok je tijekom pauze s kolegicom stajala za stolom kafića ispred knjižnice u kojoj radi. Kolegica joj je nešto pokušala signalizirati, što Jana gotovo nije ni primijetila, ne dopuštajući da joj to omete razgovor mobitelom. Iako kaže da tada nije bila potpuno isključena te je bila svjesna okolnog prostora, uvijek nastoji „[izolirati] zvukove i vidno polje, tako da se [usredotoči] na sugovornika“. Oko sebe tako podiže „psihološku čahuru“ (Morley, 2006: 221) kako bi se trenutno i donekle izdvojila iz fizičkog prostora. Cilj joj je tada da „[čuje] i [osjeća] podražaje iz okoline, ali... stišane... u daljini“. Njezina nam „odsutna prisutnost“ (Gergen, 2002) ponovno pokazuje da je, iako barem fizički prisutna na određenoj lokaciji u svoje slobodno vrijeme, i dalje ostala otvorena prema potencijalnim dojavama s posla koji svakoga trena mogu izmijeniti odnose prisutnosti i odsutnosti u korist informacija vezanih uz sferu rada. Kako je naš intervju odmicao, Jana je otkrila da bi pak za radnog vremena više voljela biti prisutna u „fizičkom svijetu“: „ako netko važan nešto treba od mene vezano za posao... okrenula bih se prema tome što mi je bitnije“. Kako ističu Wilken i Goggin, „za tehnološki opremljene pješake... pozornost je uvijek fluktuirajuća, pri čemu oni prebacuju pozornost s jednog mjesta ili aktivnosti na drugu, svaki put na račun prethodne i kao rezultat sučeljenih podražaja“ (2012: 14).

S druge strane, Frano ističe da je u potpunosti sposoban „pratiti dvije situacije istovremeno“. Iako se ritam razgovora s prijateljem u trenutku kada je zazvonio mobitel usporio, Frano je donekle neometano kombinirao razgovore uživo i onaj mobilnim telefonom. Baš kao i u slučaju radijskog i televizijskog emitiranja koje, prema Scannellu (1996), udvaja društvenu stvarnost, upotreba mobilnih telefona otvara prostor svjedočenju dvama događajima istovremeno. Kako je ustvrdio Moores, „mjesto ima potencijal biti udvojeno i pluralizirano“ (2007: 5). U drugom navratu, tijekom radne pauze, Frano je s prijateljem sjeo za stol kafića i odmah izvadio mobitel koji je gotovo konstantno koristio. „Svaki put kada se nađem s nekime ili kada radim nešto doma, funkcioniram na način da percipiram više stvari odjedanput... To za mene uopće nije komplicirano, normalna stvar“, objašnjava.

Iako toga možda nisu u svakom trenutku svjesni, korisnici mobilnih telefona s velikom su lakoćom prisutni na dvjema lokacijama istovremeno. To ističe i Schegloff (2002: 286-287, u Moores, 2004) prepričavajući empirijski događaj iz podzemne željeznice gdje jedan od

putnika prisluškuje razgovor mobilnim telefonom tinejdžerke i njezina dečka, nakon čega ona uzrujano dobaci suputniku: „Imate li što protiv!? Ovo je privatni razgovor“. Schegloff (*ibid.*) ističe kako je ona „gotovo doslovno na dva mjesta u isto vrijeme... Drugo mjesto na kojem se nalazi jest ono ‘na mobilnom telefonu’. I ona dobro zna da se radi o njezinom privatnom prostoru... [ona] nije [prisutna] na istom ‘ovdje’ kao ostali putnici; ondje postoje dva ‘ondje’“. Dado slično doživljava prisutnost drugih koji su mu fizički blizu za privatnih razgovora mobitelom. Teško „balansira“ dijeljeni milje s nepoznatim drugima i dostupnost poslovnim partnerima.

Iako se korisnici mobilnih telefona katkad mogu doimati sasvim odsutnima tijekom telefoniranja, oni nisu samo fizički prisutni. Kada je izlazila iz poslovne zgrade, Saša je razgovarajući na mobitel uspješno koordinirala tjelesne pokrete u izbjegavanju prepreka (parkiranih bicikala, stuba, drugih prolaznika) kako bi stigla do svog partnera koji ju je čekao ispred zgrade. „Bilo mi je bitno da se susretnem s njim, ali prije nego sam ga uopće vidjela, bila sam na mobitelu. I onda sam naravno nastavila taj razgovor, ali sam svejedno došla do njega... Bila sam svjesna da je on tu, ali, isto tako, moram prvo obaviti stvar koju sam započela“. Saša zbog posla mora biti „24 sata dnevno“ dostupna na mobitel koji joj gotovo nikad nije isključen te je dnevno angažirana u evaluaciju situacija prema tome s kim dijeli trenutni fizički, a s kim virtualni prostor. Ako je u pitanju važan poslovni razgovor, tada će većim dijelom biti prisutna u razgovoru mobilnim telefonom. Ako je važnija neposredna konverzacija, „slušat [će] s ‘pola uha’ – a odabir prioriteta ovisit će o tome „tko je s druge strane“. Govori kako pri napuštanju poslovne zgrade i prekida rada „nije mogla“ razgovarati s dečkom koji ju je čekao ispred zgrade jer je „imala još nešto za obaviti“. S druge strane, za vrijeme poslovnog puta u Sarajevo pokvario joj se mobitel koji joj je između ostalog služio kao poveznica sa Zagrebom. Nedostatak mobitela nije joj onemogućio samo dobar dio svakodnevnih poslovnih komunikacija, već je tu situaciju iskusila „kao da je netko uzeo dio [nje] i raskinuo [joj] svu komunikaciju s ljudima koji su [joj] ... bitni“. Privatni prostor u kojem živimo, bez obzira mislimo li na prostor (*pametnog*) doma ili javni prostor u koji smo dislocirali svoj dom (Morley, 2006), iako „fluidan“, odnosno pomičnih osi, krhak i nepouzdan (Bauman, 2009), postaje svakako „medijski prostor“ (Allon, 2004: 257).

Iako se isprva „osjećala izgubljeno“, Jana je, uslijed kvara svojeg mobitela, uvidjela prednost perioda bez mobitela u tome što joj nitko nije mogao u posljednjem trenutku otkazati dogovore te je ostala fascinirana time što je ipak „mogla živjeti“ bez mobitela. Tomislav se također gotovo s nostalgijom prisjeća ere prije mobilnih telefona, dodajući učestalu floskulu kako je „svijet savršeno funkcionirao bez [njih]“. Dado ističe kako se nakon kupnje novog „pametnog“ mobitela, udomaćivanja naprave u postojeće i stvaranje novih rutina „navikneš na tu [dostupnost] i to onda diktira tvoje potrebe“: jutro sada započinje provjeravanjem „što se događa na društvenim mrežama“. Svi ostali ispitanici također su istaknuli visoko postavljenu, u odnosu na situacijsku dinamiku, važnost bivanja „u toku“ s informacijama, kao važan resurs društvenog kapitala iz kojeg izvode svoju pripadnost grupama i snalaženje u suvremenom društvu.

ZAKLJUČAK

Promatranjem, s jedne strane, načina na koje upotrebljavamo mobilne telefone te, s druge strane, situacija u kojima je naša prisutnost tehnološki posredovana, možemo mnogo toga doznati o tome kako pregovaramo svakodnevne prostore u kojima živimo. Kako ljudi pregovaraju mjesto na kojem se nalaze dok koriste mobitel – objedinjujući rutinski fizičku lokaciju mobitela, virtualnu lokaciju sugovornika i hibridnog prostora tog razgovora – istraživali smo u ovome radu kroz problem prisutnosti u slučaju mladih korisnika u javnim prostorima Zagreba. Niti tu, niti tamo, naši ispitanici bili su „odsutno prisutni“ (Gergen, 2002).

Kroz niz situacija u kojima smo proučavali nošenje sudionika našeg istraživanja s društvenim zahtjevom udvajanja mjesta za vrijeme korištenje mobitela do izražaja su dolazile sve ključne komponente interpersonalne, mikrosociološke interakcije, koje je davno prije pojave mobitela indicirao još i Goffman: ritualnost, vjerodostojnost te normiranost lokalnim pravilima (v. Ling, 2008). Naime, situacije poput susreta u gradu te sudjelovanja na sastanku ili u prometu gdje je tražena nepodvojena pozornost uključenih mijenjale su se, pa i pod pritiskom etikete „neprirodnosti“, dijeljenjem pozornosti kod korisnika mobitela, čak do mjere njihova voljnog povremenog isključivanja iz fizičke situacije. Pojavljivale su se i neke do sada manje istraživane komponente situacije poput iskustva i utjelovljenosti. Kod naših sudionika do izražaja su došle prakse „prostornog žongliranja“ prije nego racionalne, fokusirane i predane razmjene u neposrednoj interakciji. „Prostorno žongliranje“ obuhvaćalo je medijske prakse poput gestikuliranja i „skeniranja“, zatim (nimalo jednostavnog ili ugodnog) upravljanja interakcijom na razini prebacivanja pozornosti, hrvanja sa smetenošću te izvođenja znakova uključenosti (pogledavanjem suprisutnog sugovornika tijekom priključenosti na mrežu). Stalna igra mijenjanja prioriteta prema situacijskim, sve češće medijski posredovanim, hijerarhijama „fluidizira“ (Bauman, 2009) prisustvo u bilo kojoj od dviju domena, jer ono u svakom trenutku može biti prekinuto ili prošireno drugom. Rutiniranost prebacivanja iz jedne domene u drugu dosad je nepoznato iako relevantno postignuće građana da žive u tehnologiziranom gradu i kontinuirano objedinjuju lokalno, globalno, lokaciju i mrežu. Kako smo pokazali, društvene situacije postaju složenije, naglašena je kontingentnost i fluidnost.

Prostori u kojima živimo, kao i obrasci (rituali) koji organiziraju naš društveni život, sve su više medijski posredovani (engl. *mediated*). Korisnici mobitela nisu samo zauzeti uspostavljanjem veze s udaljenom lokacijom nego pregovaranjem mjesta na kojem se nalaze te odgovaranjem na dvojni društveni pritisak da se bude prisutan na objema lokacijama. Mobiteli, s *home page* sučeljem, albumima fotografija i odabranom glazbom, tehnološka su verzija doma, čija je karakteristika da ga korisnici mogu nositi sa sobom, u vidu potrage za ohrabrujućim osjećajem poznatosti, što se upisuje u kretanje nepoznatim prostorom. Kako smo pokazali, prisutnost na određenom mjestu bit će uvjetovana situacijskim prioritetima (u slučaju naših korisnika, to je rad). Kontrirajući tvrdnjama o suvremenom svijetu kao svijetu nemjesta, ustvrdili smo da iako se katkad izoliramo s prostora koje nastanjujemo, to i dalje činimo u odnosu na specifikum mjesta i situacije, što se osobito pokazuje u slučaju prostorno osjetljivih (GPS) aplikacija (Gordon i de Souza e Silva, 2012). Mobilna

komunikacija, prema Myersonu (2001: 224), pokazuje se tako kao „prethodnik, neophodan preduvjet za veću mobilizaciju svakodnevice ... [i] ... novi poredak svakodnevnog života: brži, uredniji i oštrij“ (v. Eriksen, 2001). Društveno djelovanje koje proizlazi iz praksi pregovaranja mjesta i procesi koji se tiču relevantnih diskursa (mobilnost i širenje sfere rada) postavlja se, za sve brojnije korisnike, kao nova buduća strategija preživljavanja u mrežnom svijetu te svakako kao tema nužnih daljnjih istraživanja medijskih studija.

Literatura

- >Adams, Paul C. (2009) *Geographies of Media and Communication*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- >Allon, Fiona (2004) An Ontology of Everyday Control: Space, Media Flows and 'Smart' Living in the Absolute Present, str. 253-274, u: Couldry, Nick i McCarthy, Anna (ur.) *MediaSpace: Place Scale & Culture in Media Age*. London i New York: Routledge.
- >Augé, Marc (1995) *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso.
- >Bauman, Zygmunt (2009) *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterraan.
- >Bell, Amanda (2004) absence/presence, u: *University of Chicago Theories of Media Glossary*. <http://csmt.uchicago.edu/glossary2004/absencepresence.htm> i <http://lucian.uchicago.edu/blogs/mediatheory/keywords/absence-presence> (01.06.2012.).
- >Bull, Michael (2004) To Each Their Own Bubble: Mobile Spaces of Sound in the City, str. 275-293, u: Couldry, Nick i McCarthy, Anna (ur.) *MediaSpace: Place, Scale & Culture in Media Age*. London i New York: Routledge.
- >Bull, Michael (2007) *Sound Moves: iPod Culture and Urban Experience*. London: Routledge.
- >Castells, Manuel (2007) Space of Flows, Space of Places: Materials for a Theory of Urbanism in the Information Age, str. 440-454, u: Braham, William i Hale, Jonathan (ur.) *Rethinking Technology: A Reader in Architectural Theory*. New York: Routledge.
- >Čapo, Jasna i Gulin Zrnić, Valentina (ur.) (2011) Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- >Čapo Žmegač, Jasna, Gulin Zrnić, Valentina i Šantek, Goran Pavel (2006) Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja, str. 7-52, u: Čapo Žmegač, Jasna, Gulin Zrnić, Valentina i Šantek, Goran Pavel (ur.) *Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- >Derrida, Jacques (1973) *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- >Douglas, Mary (1991) The Idea of Home: A Kind of Space, *Social Research* 58 (1): 287-307.
- >du Gay, Paul, Hall, Stuart, Janes, Linda, Mackay, Hugh i Negus, Keith (1997) *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman*. London: Sage i Open University.
- >Eriksen, Thomas Hylland (2001) *Tiranija trenutka*. Beograd: XX vek.
- >Featherstone, Mike (1998) The Flâneur, the City and Virtual Public Life, *Urban Studies* 35 (5-6): 909-925.
- >Garfinkel, Harold (1984) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press i Oxford: Basil Blackwell.
- >Gergen, Kenneth (2002) The Challenge of Absent Presence, str. 227-241, u: Katz, James Katz i Aakhus, Mark (ur.) *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- >Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- >Glaser, Barney i Strauss, Anselm (1967) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- >Goffman, Erving (1969) *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- >Goffman, Erving (1972) *Relations in Public: Micro Studies of the Public Order*. Harmondsworth: Penguin.

- >Goffman, Erving (1983) *The Interaction Order*: American Sociological Association, 1982 Presidential Address, *American Sociological Review* 48 (1): 1-17.
- >Goggin, Gerard (2011), *Going Mobile*, str. 128-146, u: Nightingale, Virginia (ur.) *The Handbook of Media Audiences*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- >Gordon, Eric i De Souza E Silva, Adriana (2012) *The Urban Dynamics of Net Localities: How Mobile and Location-Aware Technologies are Transforming Places*, str. 89-103, u: Wilken, Rowan i Goggin, Gerard (ur.) *Mobile Technology and Place*. London: Routledge.
- >Hammersley, Martin i Atkinson, Paul (2007) *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge.
- >Harvey, David (1989) *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, MA i Oxford: Blackwell.
- >Humphreys, Lee (2010) *Mobile Social Networks and Urban Public Space*, *New Media & Society* 12 (5): 763-778.
- >ITU (2014) *Key ICT Indicators for Developed and Developing Countries and the World*, *International Telecommunications Association*. <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (01.06.2014.).
- >Knorr Cetina, Karin (1981) *Introduction: The Micro-Sociological Challenge of Macro-Sociology*, str. 1-47, u: Knorr Cetina, Karin i Cicourel, Aaron (ur.) *Advances in Social Theory and Methodology*. London: Routledge.
- >Krajina, Zlatan (2014) *Negotiating the Mediated City: Everyday Encounters with Public Screens*. London: Routledge.
- >Krajina, Zlatan (2015) *Public Screenings beside Screens: A Spatial Perspective*, str. 177-196, u: Crisp, Virginia i Menotti Gonring Gabriel (ur.) *Besides the Screen: Moving Images through Distribution, Promotion and Curation*. London: Palgrave Macmillan.
- >Krajina, Zlatan, Moores, Shaun i Morley, David (2014) *Non-Media-Centric Media Studies: A Cross-Generational Conversation*, *European Journal of Cultural Studies* 17 (6): 682-700.
- >Lefebvre, Henri (1991) *The Production of Space*. Malden, MA i Oxford, UK: Blackwell.
- >Ling, Rich (2008) *New Tech, New Ties: How Mobile Communication Is Reshaping Social Cohesion*. Cambridge, MA: MIT Press.
- >Lull, James (1980) *The Social Uses of Television*, *Human Communication Research* 6 (3): 197-209.
- >Massey, Doreen (1991) *A Global Sense of Place*, *Marxism Today* (38): 24-29.
- >McLuhan, Marshall (2008) *Razumijevanje medija*. Zagreb: Golden marketing.
- >McQuire, Scott (2008) *The Media City: Media, Architecture and Urban Space*. London: Sage.
- >Meyrowitz, Joshua (1985) *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. New York: Oxford University Press.
- >Moores, Shaun (2004) *The Doubling of Place: Electronic Media, Time-Space Arrangements and Social Relationships*, str. 21-36, u: Couldry, Nick i McCarthy, Anna (ur.) *Mediaspace: Place, Scale & Culture in Media Age*. London: Routledge.
- >Moores, Shaun (2007) *Media and Senses of Place: On Situational and Phenomenological Geographies*, *Media@LSE Electronic Working Paper* No. 12, London: LSE. <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/mediaWorkingPapers/pdf/EWP12.pdf> (01.05.2012.).
- >Moores, Shaun (2012) *Media, Place and Mobility*. London: Palgrave.
- >Morley, David (2000) *Home Territories: Media, Mobility and Identity*. London: Routledge.
- >Morley, David (2006) *Media, Modernity and Technology: The Geography of the New*. London: Routledge.
- >Morley, David (2011) *Communications and Transport: The Mobility of Information, People and Commodities*, *Media, Culture and Society* 33 (5): 743-759.
- >Mouffe, Chantal (1993) *The Return of the Political*. London: Verso.
- >Myerson, George (2001) *Heidegger, Habermas and the Mobile Phone*. London: Icon books.
- >Puro, Jukka-Pekka (2002) *Finland: A Mobile Culture*, str. 19-29, u: Katz, James i Aakhus, Mark, (ur.) *Perpetual Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.

- >Richardson, Ingrid i Wilken, Rowan (2012) Parerga of the Third Screen: Mobile Media, Place, and Presence, str. 181-196, u: Wilken, Rowan i Goggin, Gerard (ur.) *Mobile Technology and Place*. London: New York.
- >Robins, Kevin (1996) *Into the Image: Culture and Politics in the Field of Vision*. London: Routledge.
- >Scannell, Paddy (1996) *Radio, Television and Modern Life: A Phenomenological Approach*. Oxford: Blackwell.
- >Schegloff, Emanuel (2002) Beginnings in the Telephone, str. 284-299, u: Katz, James i Aakhus, Mark (ur.) *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- >Sennett, Richard (1993) *The Fall of Public Man*. London: Faber and Faber.
- >Sheller, Mimi i Urry, John (2006) The New Mobilities Paradigm, *Environment and Planning A* 38 (2): 207-226.
- >Silverstone, Roger (1993) Television and Ontological Security, *Media, Culture and Society* 15 (4): 573-598.
- >Silverstone, Roger (2006) Domesticating Domestication: Reflections on the Life of a Concept, str. 229-248, u: Berker, Thomas Hartmann, Maren, Punie, Yves i Ward, Katie (ur.) *Domestication of Media and Technology*. Maidenhead: Open University.
- >Simmel, Georg (2002) The Metropolis and Mental Life, str. 11-19, u: Bridge, Garry i Watson, Sophie (ur.) *The Blackwell City Reader*. Oxford: Blackwell.
- >Spigel, Lynn (2005) Designing the Smart House: Posthuman Domesticity and Conspicuous Production, *European Journal of Cultural Studies* 8 (4): 403-426.
- >Stocker, Barry (2006) *Routledge Philosophy Guidebook to Derrida on Deconstruction*. London: Routledge.
- >Ursić, Sara (2009) Mjesta i nemjesta u suvremenim konceptualizacijama prostora, *Društvena istraživanja* 18 (6): 1131-1151.
- >Wilken, Rowan i Goggin, Gerard (2012) Mobilizing Place: Conceptual Currents and Controversies, str. 3-24, u: Wilken, Rowan i Goggin, Gerard (ur.) *Mobile Technology and Place*. London: New York.

SOCIAL ASPECTS OF “ABSENT PRESENCE” IN THE USE OF MOBILE PHONES IN PUBLIC URBAN SPACES

Krešimir Katić :: Zlatan Krajina

ABSTRACT *This paper explores how, in the context of the increasing mediated permeability of the boundaries between the realms of home, privacy, in public, work and leisure, people use mobile phones to communicate with absent others whilst in public urban spaces, near others who are physically present, that is, how people negotiate place and presence when “on the phone”. Our ethnographic research of quotidian practices employed by mobile phone users in public spaces in Zagreb, Croatia, confirms that the critique put forward by some media scholars that media technologies create a homogenous, placeless world, is rather exaggerated. Place is reconstituted through a variety of ethnomethodological, and culturally specific practices which we refer to as manoeuvres of spatial juggling, practices which allow people to integrate their presence in the physical and in the virtual worlds. We identify a number of such practices, and also highlight which moral, cognitive and ritual components of micro interactions in public are challenged during mobile phone use. We conclude that, though significantly contingent and fluid, mobile phone interactions do not annihilate place but transform it into an “absent presence”.*

KEY WORDS

MOBILE PHONES, SPACE, PLACE, CITY, PRESENCE, ABSENCE, SITUATION, INTERACTION

Authors note

Krešimir Katić :: graduated in Journalism at the University of Zagreb, Faculty of Political Science, Croatia :: kresokatic@gmail.com

Zlatan Krajina :: University of Zagreb, Faculty of Political Science, Croatia :: zkrajina@fpzg.hr